

Anılarla 18 Mayıs 1944 Sürgünü

*Erşahin Ahmet AYHÜN**

Anılarla 18 Mayıs 1944 Sürgünü

Özet ► Sürgün felaketine maruz kalan Kırım Türklerinin şanlı tarihi kahramanlık destanlarıyla doludur. Tarihleri boyunca esaret nedir bilmeyen Kırım Türkleri, müttefiki Osmanlı'nın Ruslarla imzaladığı Küçük Kaynarca antlaşmasının getirdiği ilhakın neticesinde artan Rus baskılarına dayanamayıp sahip oldukları zenginlikleri geride bırakarak öz vatanlarından konvoylar halinde Osmanlı ülkesine doğru göç ettiler. Kırım muhacirlerinin bu hicretleri 18 Mayıs 1944'teki büyük sürgüne kadar sürdü.

18 Mayıs 1944 Perşembe günü Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kırım Yarımadası'nda korkunç bir insanlık dramı yaşandı. Uzaklardan gelen işgalciler, Kırım'ın medeni sahiplerini asırlardan beri huzur ve güven içinde yaşadıkları topraklarından bir gecede topyekün sürgün ederek geride kalan bütün izlerini sildiler. Göç ettikleri yerlere kadar uzanan Rus zulmü Kırım'lı mazlumların peşini bırakmadı.

Sürgüne maruz kalan bu insanların üçte ikisi yollarda hayatını kaybetti. Gittikleri yerlerde de acıdan başka bir şey bulamadılar. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla aralanan ana vatana dönüş kapıları bu insanlardan çok azına geçit verdi. Geri dönebilenler de tırnaklarıyla hayata tutunmaya çalışmaktadır.

Anahtar kelimeler: 18 Mayıs 1944, Kırım, Osmanlı, Sürgün, Rus

Living Memories About Deportation of 18 May 1944

Abstract ► The history of the Crimean Turks who were subject to exile is full of heroism. As a result of the Russian occupation following the Kucuk Kaynarca Agreement that Ottomans signed with Russia, Crimean Turks, who never knew of slavery in their history, left their own country and migrated to Ottoman lands. These migrations lasted till the big exile of the May 18, 1944.

May 18, 1944, Thursday witnessed a great human tragedy in the Crimean Peninsula in northern Blacksea. The occupiers from the North, displaced the actual occupants of Crimea who had lived their lives in peace and security for ages, erasing their history that was left behind. Extending to the lands of migration, the Russian oppression followed Crimean Turks.

* Yard. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, e-posta: ersahin@ogu.edu.tr

Two thirds of the people exiled died on route, the rest could not find anything but suffering in the new lands. Only a few benefited from the possibility of return to mainland that arose with the disintegration of the Soviet Union. Those who did return try to survive in Crimea today.

Keywords: Crimea, Exile, May 18 1944, Ottoman, Russia

Giriş

18 Mayıs 1944 Perşembe günü Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kırım Yarımadası'nda korkunç bir insanlık dramı yaşandı. Uzaklardan gelen işgalciler¹, Kırım'ın medeni sahiplerini² asırlardan beri huzur ve güven içinde yaşadıkları topraklarından bir gecede sürgün ederek geride kalan bütün izlerini sildiler³.

Sürgün felaketine maruz kalan bu insanların şanlı tarihi kahramanlık destanlarıyla doludur. XV. asrın ortalarında Altınordu Devleti'nin dağılmasının ardından varlıklarını Kırım Hanlığı olarak sürdüren bu millet⁴, kendisi gibi Türk ve Müslüman olan Osmanlı Devletiyle ittifak⁵ ederek uçsuz bucaksız bozkırlarda

¹ XIII. yüzyılda Kiev Rusyasında müesseseleşmiş bir idare düzeni yoktu, en kuvvetli knez Kiev'e hakim oluyordu. Cengiz Hân'ın devleti yıkılıp da Altınordu Devleti kurulunca Knezler Altınordu Devleti'ne tâbi haline geldiler. Altınordu'ya yıllık vergi öderler, Knezliklerini Hân'a tasdik ettirerek içte intizam ve âşâyîşi sağladılar. Bkz.: Erşahin Ahmet Ayhün, *Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri*, İstanbul 2014, s.47; Akdes Nimet Kurat, *IV – XII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, AÜ. DTCF Yayınları, Ankara 1972, 125.

² Türklerin Kırım'daki varlıkları MÖ. III. Yy.da Azak Denizi çevresi, Kırım ve Karadeniz'in kuzeyinde, orta Don ve Dinyeper nehirlerine ve Tuna'ya kadar uzanan sahaya tamâmen hâkim olan İskit(Saka)lere kadar uzanmaktadır. İskit, Scithes, Eski Yunanlıların, Turan kavimlerine (Orta Asya Türklerine) verdikleri isimdir. Bkz., Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul 1306/1889, II/936; VI/3653; Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 7; Mirza Bala, "Kırım", *İA.*, Ankara 1967, VI/744; Gözaydın, Ethem Feyzi, *Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul 1948, 30; Müstecip Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü Bugünü Yarını)*, İstanbul 1980, 6, 25.

³ Ayhün, *age.*, s. 25-45, 176.

⁴ Ayhün, *age.*, 11-17; Fevzi Kurtoğlu, "İlk Kırım Hanlarının Mektupları", *Belleten*, I: 3-4, (İlkteşrin 1937) s. 41; Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, 128; Oktay Aslanapa, "Kırım'ın Kısa Tarihiçesi" *EM*, sa. 183, (Mart - Nisan, 1983) s. 22.

⁵ Ayhün, *Age.*, 18; *Kitâb-ı Cihan-nümâ: Neşri Târihi*, Nşr: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara 1957, II/823-827; İsmail Hâmi Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Târihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, c. I, s. 333-334.

kasırğa gibi esti⁶; Kafkaslardan Sibiryaya, İran'dan Doğu Avrupa'ya kadar olan bölgede yaşayan diğer milletlerin tarihine te'sir etti, Ruslara asırlar boyu nefes aldirmayıp, Moskova'yı yıllık vergiye bağladı⁷.

1. Osmanlı Kırım İttifakı

Kırım atlıları, Hilafeti temsil eden Osmanlının yanında seferden sefere koşarak açılan bütün cephelerde cihada katıldı⁸. Tatarların diğer cephelerdeki yoğun cihâd faaliyetleri gözden uzak kalan Rusların güçlenmesine fırsat verdi. Güçlenen Ruslar, Kırım'ın kardeş hanlıkları olan Sibir, Astrahan ve Kazan'ı birer birer ele geçirerek özgüven kazandı⁹.

Üçüncü Roma İmparatorluğunu hayallerinde kurmaya başlayan Rusların nihai hedefi "şehirlerin şahı" adını verdikleri İstanbul'u almaktı¹⁰. Fakat, önlerindeki en büyük engel karşılarında yenilmez bir güç olarak duran Kırım Hanlığıydı. Kardeş hanlıkları kaybeden Kırım hanlığı yaklaşan tehlikenin farkındaydı fakat tâbi olduğu hâkim gücü ikna edemiyordu. Osmanlı Devleti 1711'de Prut Harbinde yakaladığı çok önemli fırsatı değerlendirmede. Birinci Petro (Deli) kuman-

⁶ Halîm Gıray *Gülbün-i Hânân yâhud Kırım Târihi*, (Nşr.: 'A[Osman]. Cûdi), Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul 1327, 59; Ş. Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, VI/3240; Rıza Nur, *Türk Tarihi*, I-XII, Maarif Vekâleti, Ankara 1342-1344/1926-1926, VI/18; Alan W. Fisher, *The Crimean Tatars*, Stanford, California: Hoover Institution Press 1978, 45-46; İsmail Hikmet Ertaylan, *Gâzi Geray Han, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1958, 3, 22-23.

⁷ Halil İncılık, "Kırım Hanlığı", *DİA*, Ankara 2002, XXV/450-458.

⁸ BA, *C.MTZ.*, 4, 177. (Tarih: 20 Şevvâl 1157 / 26 Kasım 1744); Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, 245-54; İncılık, "Kırım Hânlığı", *İA*, VI/749; İsa-zâde, *İsâ-zâde Tarihi*, (Metin ve Tahlil), Nşr.: Ziya Yilmazer, İstanbul 1995, s.46-47; Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zubde-i Vekaiyât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Hzr.: Abdülkâdir Özcan, Ankara 1995, s.20; Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, I-XII, Dersa'âdet [İstanbul] 1271-1301/[1855-1884], II/271; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I-IV, Ankara 1995, c. III, 2. ksm., s.10, 20.

⁹ A. Battal, (Taymas), *Kazan Tatarları*, İstanbul 1925/1341, 46-48.

¹⁰ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, 1-4, Ankara 1990. Rusların bu emel ve plânları Bolşevik ihtilaliyle (Şubat-Mart 1917) hem ifşâ edilmiş hem de sona ermiş oldu. Daha geniş bilgi için bkz.: *Age.*, VI-VII.

dasındaki Rusların açık farkla kaybetmekte olduğu bu harpte Devlet Giray, kesinlikle barıştan yana değildi, ama Başkumandan Baltacı Mehmed Paşa'yı harbe devam etmeye razı edemedi¹¹.

1.1. Karagünlerin Habercisi “Sözde Bağımsızlık”

Pрут'ta yok olmaktan son anda kurtulan Ruslar 1774 yılında Osmanlı Devletiyle yaptıkları Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla adeta Kırım Hanlığı'nın sonunu hazırladılar¹². Bu anlaşma Kırım Hanlığı'na sözde bağımsızlık getiriyordu. Kırım Hanlığı Osmanlı Devletinin himayesinden çıkarılarak ilk kuruluş yıllarındaki statüsüne kavuşturuluyordu. Kırım'ın Osmanlıyla resmi bir bağı kalmıyor sadece Müslüman halkının dini ihtiyaçları için halifeye sembolik bir bağı kalıyordu. 300 yıllık birliktelik sona eriyordu. Bu anlaşma gereği han seçimlerinde Osmanlı Devleti veya Rusya müdahil olmayacak, Kırımlılar Cengiz yasalarına göre yani günümüzdeki demokratik sisteme benzer bir uygulamayla hanlarını seçmeye devam edeceklerdi. Fakat Ruslar coğrafi yakınlıklarının ve Osmanlı Devleti'nin bir çok

¹¹ Kefeli İbrahim Efendi, Kırım Hanlığında Dîvan Kâtibi idi. Osmanlı hükümetinin dikkatini çekmek amacıyla 1148/1736'da yazdığı *Tevârih-i Tatar Hân ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerinin-dir*[sic, sic], adlı eserinde Osmanlı ülkesinin ve Kırım'ın XVIII. ve XIX. Asırlarda mâruz kalacağı felâketleri büyük bir basiret ve öngörü ile ifâde etmiştir. Krş.: s. 6-7; Devlet Giray Hân ateşkes kararına itiraz ederek: "Moskof gibi kavî ve amansız bir düşman kendi ayağıyla gelip elimize geçti. Bu öyle bir fırsattır ki, şimdi biz murâd edersek Rusya'yı baştanbaşa ele geçirebiliriz. Çünkü, çok iyi biliyorum ki Rusya'nın hayâtını bu ordusu teşkil ediyor. Bizim vazifemiz bu Rus ordusunu kıyılayamayacak kadar hırpalayıp esir almaktır. Moskova'ya kadar gidip Rus Çarını bizzat Padişah tarafından tâyin ettirmektir." demiş olsa da Paşa ise, "Siz, Tatar işlerini bilirsiniz, Osmanlı Devletinin işleri bana havâle edilmiştir, sizin karışmaya hakkınız yoktur." diyerek Kırım Hân'ını ve maiyetindekileri gücendirmiştir. Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, 138; Ülküsal, *age.*, 80-82.

¹² Başbakanlık Devlet Arşivleri [BA], *Rusya Ahidname Defteri, A.DVN.DVE*, nr. 83/1, s. 145'ten transkribe ettik; Ayrıca bkz., *Tarih-i Cevdet*, I/358-369; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, c.1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), TTK Ankara 1953, 1/122-123; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicu'l-vukûat*, I-IV, İstanbul 1327, .III/56-71; BA, *Rusya Ahidname Defteri, A.DVN.DVE*, nr. 83/1, s. 149-150; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 524-527; Ayhün, *Age*, 116-124; Fisher, *Crimean Tatars*, 56.

cephede savaşıyor olmasından faydalanarak gizliden gizliye Kırım'ın içişlerine karışmaya başladılar. Yoğun bir propaganda faaliyetine girişerek kendi ajanları olan kişiyi bir takım hilelerle Kırım tahtına geçirmeye muvaffak oldular¹³.

Halk bu hanı istemiyor ve her tarafta isyan ediyordu. İsyanlar çıktıkça Han, Rus dostlarından yardım istiyordu, isyanı bastırma bahanesiyle hanın yardımına koşan Rus birlikleri bir daha geri dönmek üzere Tatar köylerinin yakınlarına konuşlanıyorlardı. Mahremiyetlerine son derece önem veren Müslüman halk aralarında dolaşan yabancılardan çok rahatsızdı. Osmanlı Devleti'nden anlaşmayı bozmasını ve Kırım'ı yeniden himâyesine almasını istiyorlardı¹⁴. İçten içe çökmeye başlayan Osmanlı Devleti'nin ekonomisi de bozulmuş bir yandan iç isyanlarla diğer yandan dış düşmanlarla boğuşmaktan bunalmıştı. Rusya gibi güçlü bir düşmanla neticesi baştan belli olan bir harbe yeniden girişmeye cesareti yoktu. Diplomasi yoluyla sorunları çözmeye çalışıyordu¹⁵.

Köklü devlet geleneklerine sahip olan Osmanlı diplomatları, dürüstlükte kural tanımayan hiçbir geleneği kökeni olmayan Rus diplomasisi karşısında ters köşeye yatıyorlardı¹⁶. Ruslar, Türkleri kandırmaya yönelik bir politika benimsemişlerdi, verdikleri hiçbir sözü tutmuyor ve Osmanlıyı sürekli oyalıyorlardı¹⁷. Osmanlı Devleti Kırım'dan gelen haberler üzerine müdahaleye karar verip her defasında vazgeçiyordu.

¹³ Ayhün, *age*, 128.

¹⁴ Ayhün, *age*, 131-137.

¹⁵ Ayhün, *age*, 169-170.

¹⁶ St. Petersburg'daki hükümet, anlaşmanın imzalanmasının ardından XVIII. Yy Avrupasında diplomatik dil olan Fransızca tercümesini yayınlamıştı fakat bu tercümede "Rus kilisesi" yerine "Rum kilisesi" olarak yazılmıştı. "Bunu Avrupa'ya yutturmak çok kolay olmuştu, çünkü diplomatik dil olarak Fransızca'nın kullanılması yaygındı. Rusların, dünya kamuoyunu yanıltarak bu yorumlara sebep oldukları ve bu durumdan kendilerine vazife çıkarmaya çalışarak "Osmanlı topraklarındaki hristiyanların hâmisini" olmaya kalkıştıkları ancak iki asrı geçkin bir zaman sonra anlaşılabilmiştir. Yani, Osmanlı Devleti kendi topraklarındaki hristiyanların hâmisiydi. Küçük Kaynarca anlaşmasının, Rus hünerini ve Osmanlı beceriksizliğini göstermiş olduğu hükmü de sağduyunun yokluğunun ifâdesiydi. Krş.: Roderich H. Davidson, "Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi", *TED*, II:10-11, (İstanbul 1979-80) s. 358-359.

¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV, 1.blm., s. 369-370.

1.2. Sürgüne Giden Yol “İlhak”la Başladı

Geçen zaman Rusların lehine işledi, 1783'te Uluslararası Hukukun bütün kuralları iflas etti. Çarlık Rusyası Kırım topraklarını ilhâk etti¹⁸. Tatarların kendilerine bahşedilen bağımsızlığın kıymetini bilmeyerek nankörlük ettiğini ve kendisini çok zarara uğrattığını bu zararın telafisi olarak Kırım topraklarına el koyduğunu savunan Çariçe II. Katerina, yayınladığı beynamede¹⁹, Tatarların Rus reayası sayılarak eşit muamele göreceklarine, din ve mezheplerine karışılmayacağına, namuslarının korunacağına dair söz veriyordu. “İşte bir zamanlar önlerinde bu kadar korkulan Kırım Tatarlarının hürriyetleri bu şekilde sona eriyordu. Tatarlara bu iyilikte bulunanların daha ileriye giden bir planları vardı. Bu plana göre Tatarlar, daha kolay olarak ellerinden silahları alınabilmek için Ural bozkırlarına sürüleceklerdi.”²⁰

Ruslar'ın Kırım'ı işgallerinden sonra, sömürge idaresi kurulduğundan, Kırım'lı Türkler "Ak Toprak" dedikleri Osmanlı ülkesine kitleler hâlinde göç etmeğe başladılar. Rusların Kırım'da icrâ ettiği tevkîfler, sürgüne göndermeler, yerli ahaliye karşı Rus memurlarının gösterdiği nefret ve istihzâ, Türk köyleri civarında kiliseler ve manastırlar yapmaları, şiddetle uygulanan Ruslaştırma siyaseti, Kırım

¹⁸ Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinu'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Abbâr*, (Yayına Hazırlayan: Mücteba İlgürel), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1978, 25-29.

¹⁹ Beyannamenin yayınlanma tarihi hakkında farklı görüşler vardır: Osmanlı Devleti Arşiv vesikasında Tombasar Voyvodası Mehmed'in 19 Zilkade 1197 [16 Ekim 1783] tarihli tahriratında Rusya'nın Kırım'ı zabtettiği hakkındaki beyannamesinden söz edilmektedir. Bkz.: Başbakanlık Devlet Arşivleri, *Hatt-ı Humâyûn*, 23, 1103; İstanbul Üniversitesi, Şarkiyat Enstitüsü'nde ortaya çıkarılan bir belgede bu tarih "... milâd-ı hazret-i 'is[i-nin] bin yediyüz seksen üç senesinde mah-ı oktâbrenin on yedinci günü..." yani 17 Ekim 1783 olarak verilmektedir. Bkz.: Osman Nuri Sertkaya, "Kırım'ın Rusya'ya İlhakına Dair 17 Ekim 1783 tarihli ve Knez Grigori Potemkin İmzalı Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Metin", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 11 (Güz 2006), sayfa 13-18; *Gülbün-i Hânân ve Târih-i Cevdet*'te 20 Şaban 1197/[21 Temmuz 1783] olarak verilmektedir. Bkz.: Halim Gıray, *Gülbün-i Hânân*, s.211; *Tarih-i Cevdet*, c. II, s.245; İnalçık ve Ülküsal 8 Nisan 1783 olarak zikretmektedirler. Bkz.: Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 2001, s. 574; Ülküsal, *age.*, 117. Romanyalı tarihçi Yorga, "Çariçe 19 Nisan'da bir beyname çıkardı fakat bunu yayınlamadı. ... Katerina'nın cülusunun yıldönümü olan 28 Haziran'da şenlikler ve ziyâfetler verildikten sonra Şahin Gıray'ın istifa belgesi kendisine okundu." diyerek beyname tarihi hakkında daha farklı bilgi vermiştir. Bkz.: N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, I-V, Çev. B. Sıtkı Baykal, Ankara 1948, c.V, s. 33.

²⁰ Iorga, *age.*, V/34.

Türk-Tatar halkının kökünü kazımayı hedef ediniyordu²¹. Ruslar ilhâkın ardından hızlı bir şekilde Kırım'ın ictimâî, idâri ve iktisâdî yapısını değiştirmeye târihi eserlerini tahrip etme hareketine girişerek, Kırım'ı tam bir Rus-Slav ülkesi hâline getirme faaliyetlerine başladılar. Kırım'da, Müslüman-Tatarların varlığı bile istenmiyordu, Türk-İslâm izleri sistematik bir şekilde silinerek yer isimleri Yunanca isimlerle değiştirildi. Kırım'ın müslüman sâhipleri yerlerinden yurtlarından göçe zorlanarak en nihâyet toptan sürgün edildi. Stalin, Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye yakın olan bölgelerindeki Türkleri uzaklaştırmayı kararlaştırdı. Bu cümleden olarak gerek Kafkas sınırındaki, gerek Kırım'daki Türkler toptan sürgüne tabi tutuldular. Sürgün esnasında yetişkin erkekleri Rus ordusunda askerde olan Kırım'da sadece kadınlar, küçük çocuklar ve yaşlı erkekler vardı. İşte bu insanlar Rus askerleri tarafından 18 Mayıs 1944'de sabaha karşı evlerine yapılan baskınlarla köy meydanlarına çıkarıldılar. Kamyonlarla tren istasyonlarına götürülerek hayvan vagonlarına dolduruldu. Bu nakiller esnasında anneler ve çocuklar, dedeler ve nineler birbirlerini kaybetti. İtiş-tıkış, balık istifi vaziyette hayvan vagonlarına bindirilen bu insanlar Sibiry'a, Özbekistan'a, Urallara ve Kazakistan'a sürgün edildiler. Vagonların kapıları içeride ölenlerin atılması için bir-kaç günde bir açılıyordu. Kapılar açıldığında susuzluktan yanan çocuklar su içmek için indiğinde orada bırakılarak trenler yoluna devam ediyordu. Bu yolculuk üç hafta sürdü, sürgünlerin yarısı yollarda hayatını kaybetti. Birer edep abidesi olan genç tatar kızları herkesin içinde tuvaletlerini yapamayıp kendileri tutmak suretiyle çatlayıp ölüyorlardı. Bu eziyetli yolculuğa bünyesi dayanamayan yaşlı ve çocuklar hazan yaprağı gibi dökülüyordu. Sürgünlerin geçecekleri yollarda aleyhte propaganda ektili bir şekilde yapılmıştı. "Kaçkınlar geliyor" sözü her tarafta yaygındı. Kırım'lı sürgünlerin dertlerini, meramlarını çevre halkına anlatabilmeleri çok uzun zaman almıştı.

Gittikleri yerlerde hiç kimse onları kırmızı halılarla karşılamıyordu. Onları çok zorlu bir hayat bekliyordu. Bu vagonlar dolusu insanların her birinin acıklı birer sürgün hatırası vardır.

²¹ Ayhün, *age*, 164.

2. Sürgün Anıları

Doktora tezimizin hazırlıkları esnasında birkaç defa Kırım'a gitme fırsatımız oldu. Günümüzde 18 Mayıs 1944 sürgününün canlı şahitleri yaşamaktadır. Sovyetlerin dağılmasının ardından tüm malvarlıklarını geride bırakarak anavatanlarına dönmeye başlayan Kırım Türkleri, Kırım'a geldiklerinde evlerine Rusların yerleştirildiğini göremekle sükût-u hayâle uğradılar. Kendi evlerine yerleşemeyen bu insanlar, boş buldukları arazilerde çukurlar kazarak içinde yaşamaya başladılar. Daha sonra gecekondular tarzı evler yaparak mahalleler oluşturdular. Kurdukları bu evler kolluk güçleri tarafından yıkılıyor, onlar tekrar yapıyordu. Sürgünde yürekleri dağılayan acılar yaşayan bu insanlar vatan hasretiyle döndükleri atayurtlarında bu şekilde tutunmaya çalışıyorlardı.

2.1. Genç Bilal Rus Ordusunda Görevde İken Bütün Sevdikleri Sürgün Edilmişti

2006 yılının Aralık ayında Kırım'a gittiğimde Hanlığın başkenti olan Bahçesaray'da bu evlerden birine misafir oldum. Bu evde üç kişi yaşıyordu. Bilal Ağa²², eşi Saliha Hanım (1929) ve kızı Sakine Hanım (1963). O kadar sıcak kanlı o kadar misafirperverlerdi ki, sanki yıllardır o evde yaşıyormuş gibi hissettim kendimi. Üçünün de üç ayrı sürgün acısı vardı ciğerlerinde. Bilal Ağa 1924 yılında Bahçesaray'ın Yanbu Köyü'nde dünyaya gelmişti. Sürgünden bir ay önce Rus ordusunda göreve çağırılarak altın madeninde çalışmaya gönderildi. Yirmi yaşında babayığit bir delikanlıydı, nişanlıydı ve evlilik hazırlıkları yapıyordu. Babası hayatta değildi. Annesi Ayşe Hanım ve 4 kardeşi köyde kalmıştı. Bilal Ağa madende çalışırken annesi ve dört kardeşi Ural dağlarına sürgün ediliyor. Bu çocuklardan en küçüğü olan altı yaşındaki Yunus hastalanarak hayatını kaybediyor. Ayşe Hanım pek çok zahmetler çektikten sonra bir yolunu bulup Özbekistan'a gidiyor. Dokuz yıl altın madeninde çalıştıktan sonra memleketine dönen Bilal sürgün haberini alıyor ve ailesini aramak için yollara düşüyor. Nihayet onları Özbekistan'da buluyor. Nişanlısının başka biriyle evlendirildiğinin haberini alınca sürgün edilen başka bir ailenin kızı olan Saliha Hanımla²³ Özbekistan'da evleniyor.

²² Beytullah oğlu Bilal 1924 yılında Kırım'ın Bahçesaray şehrinin Yanbu köyünde dünyaya geldi.

²³ Resul kızı Saliha 1929 yılında Kırım'ın Yalta şehrinin Kurkulet köyünde doğdu.

Saliha hanım sürgün zamanında 15 yaşında idi. Babası Rus ordusunda görevde çağırılıyor ve bir daha kendisinden hiç haber alınamıyor. Saliha Hanım, annesi Ayşe Hanım ve dört kardeşiyle birlikte Özbekistan tarafına sürgün ediliyor. Sürgün bölgesine vardıklarında günlerce istasyonda bekletilip sağa sola işçi olarak dağıtılırlar. Bu insanların abdest alıp namaz kıldığını gören Özbekler “Vay bunlar adam yiyenler değilmiş, bunlar Müslümanmış!” diyerek onlara sahip çıkmış ve yiyecek vermişler.

Kızları Sakine²⁴ sürgünde dünyaya gelmiş. Yokluk içinde büyümüş. Özbek okullarında okumuş, İngiliz Dili ve Edebiyatı öğretmeni olmuş. Sakine Hanım aslını unutmamış vatan hasretiyle büyümüş. Rusya’da perestroika²⁵ hareketlerinin başlaması ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından sürgündeki Kırımlıların anavatanlarına dönmelerinin yolu açılır açılmaz genç Sakine ve iki kız arkadaşı Kırım’a gelerek tutunmaya çalışmış. Yıllar süren mücadeleler sonunda TİKA²⁶ desteğiyle arsa sahibi olmuş ve ardından ailelerini de Kırım’a getirmeye muvaffak olmuşlardır.

2.2. Genç Ayşe Sürgünde 24 Yaşındaydı

Bir başka sürgün hatırası Eskişehir’de imam-hatiplik yapmakta olan Kırım kökenli Önder Çelebican tarafından kayıt altına alınmıştır. Çelebican, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevli olarak Kırım’a gönderildiğinde sürgünü yaşayan aileleri ziyaret ederek onların hatıralarını kayda geçirdi. Bu hatıralardan birini örnek olarak vermek uygun olacaktır:

"1999 senesi Şubat ayında, Kurman Rayonuna bağlı, Oktoberski (Büyük Onlar) köyüne misafir olduk. Sürgün yıllarını en acı şekilde yaşayan Hacı İsmetin halası Ayşe Şerife ile röportaj yaptık:

²⁴ Bilal kızı Sakine 1963 yılında Özbekistan’da doğdu.

²⁵ Yeniden yapılanma, SSCB’de 1980’li yıllardan itibaren gerçekleştirilen ekonomik ve siyasi sistemi yeniden yapılandırma hareketleri. tr.wikipwdia.org/wiki/Perestroyka (30.12.2014).

²⁶ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olarak kuruldu.1999’da Başbakanlık’a bağlandı. Orta Asya ülkeleri başta olmak üzere, 37 ülkede görev yapan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin tek Teknik Yardım Kuruluşudur. http://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_İşbirliği_ve_Koordinasyon_Ajansı_Başkanlığı (31/12/2014).

- Ayşe Nine kendini bize tanıtır mısın?

- Ben, 1921 senesi Sudak Rayonu, Tokluk köyünde doğdum. Babam, Arif Mehmetov'dur.

- Sürgün anılarınızı mümkün olsa yazmak isteriz, hatırlayabilir misiniz o kara günleri?

- Ah oğlum o kara günleri hiç unutmadım ki. Hatta şu çocuklarım torunlarım bile ezbere biliyor, ağlaya ağlaya gözlerimdeki damarlar kurudu da bak artık yaş akıyor. Sürgün sırasında 24 yaşındaydım. Sabah saat 05.00 sıraları idi. Evde babam, anam ve üç kardeşim uykuda idik. Kapının kırılırcasına vurulması ile yatağımızdan fırladık. Kapımıza gelen Rus askerleri, 15 dakika içinde köy mezarlığında toplanmamızı, çıkmayanların evlerinde öldürüleceğini söyledi. Ne yapacağımızı şaşırдық. Yanımıza bir şey almadık, çünkü niçin toplandığımız bilmiyorduk. İhtiyar hasta ninemi babam ve 18 yaşındaki kardeşim Seyit beraberce kaldırdılar. Askerin biri kapıları kilitleyip evimizin anahtarlarını cebine attı. Köy mezarlığı ana-baba günü, kucaklaşanlar, ağlayanlar, bağrışanlar.

Akrabalarımızdan Murtaza ağam bizleri bu vatandan atacaklar, yanınıza yiyecek bir şeyler alın dedi. Gece mezarlıkta geceledik. Babam karanlıkta gidip ahırımızdan iki oğlak kesip getirdi. Biraz da buğday unu almış, kardeşim de ona yardım etmişti.

Ertesi sabah Bizleri kamyonlara hayvan sürüsü gibi yüklediler. Kefe şehrindeki istasyona getirdiler, kara trenler hayvan taşıyan vagonlarıyla bizleri beklemekteydi. Birbirimizden ayrılmamaya çalıştık, elimizi sımsıkı kenetledik. Aynı vagona bindik ancak teyzem 5 çocuk ve 2 küçük ikizi ile başka vagona düştü. Kocası da yoktu. Vagon kapıları kapandı, sürgülerdi hatta çivilendi, kara günlerimiz başladı. Hangi yöne, hangi memlekete gittiğimizi bilmiyoruz, sâdece sürgün edildiğimizi artık biliyoruz.

Yol boyunca vagon kapıları 2-3 günde 1 kere pisliklerimizi dökmek için açıldı. Yol boyunca açlık, susuzluk ve hastalıktan çok kişi öldü. Yolculuğun başında çok kalabalık olan vagonlar normale döndü. 12 gün süren yolculuğu kayıp vermeden babamın getirdiği yiyecekler sayesinde tamamladık. Tren Semerkant'ta durdu, Katakunganda bizi indirdiler. 12 km. uzaktaki Karadere'ye yine kamyonlarla götürüp boşalttılar. Karadere köyünün meydanında câmi önünde mal gibi bizi bekletiler. Salhozlardan, çiftliklerden gelen öküz arabalı Özbekler, bizleri

kadınları bindirip, erkekleri yürütüp götürdüler. Köylülerimiz, tanıdıklarımız birbirimizden ağlaşıp ayrıldık.

Bizi bir köye salhoza (çiftliğe) götürüp her aileye bir odalık yer verdiler, evin kapısı, penceresi yoktu. Elimizde avcumuzda yiyecek hiçbir şey yoktu. Özbekler buğdayları biçtiler, aldılar, hayvanları saldılar. Babam da çaresizlikten kalan ba-şaklardan topladı; yoksa açlıktan ölecek durumda idik. 3kg. buğday başağı için onu 2 ay hapisaneye attılar. Sonra mahkeme neticesi 1 yıl hapis cezası verdiler. Babam, başınızın çaresine bakın deyip ağlaya ağlaya gitti. Haber geldi babamı Katakurgandan Semerkanda hapisaneye nakil edecekler. Annem onu görmeğe gitti, babamın hastaneye kaldırıldığını söylemişler. Annem hastaneye vardığında babamın öldüğünü, cesedin morgda olduğunu söylemişler. Akşam sapsağlam olan babam sabahına nasıl öldü halâ bilinmiyor. Karadere mezarlığına babamı 3 kişinin gömdüğünü 1 hafta sonra öğrendik. Babamı sorduğumuzda annem bize: “babanız gelinmeyen yollara gitti” dedi. Sabaha kadar ağladık, dua ettik, ailemiz başsız kaldı, sene Temmuz 1944. Aradan 1 yıl geçmeden 12 yaşındaki kardeşim Şevket açlıktan gıdasızlıktan dolayı annemin kucağında öldü. Annem çaresizlikle baygınlık geçirdi, kardeşimi kendimiz yıkayıp gömdük.

Annemle ikimiz pamuk tarlasında çalışıyoruz. Öğle vakti çok sıcaktı, 40 de-rece kadar. Bende sıtma olmuştum, öğle molasında annemle 1 saatte olsa yatmış-tık. Annemi uyandırmak istedim uyanmadı, dikkatlice baktım annem kardeşimin acısından ölmüştü. Bende sıtma olduğumdan halsizlikten kalkamadım, sürünüp gittim. Teyzeme haber ettim, annem Şevket kardeşimden 12 gün sonra ölmüştü. Teyzem yıkadı kardeşlerimle gömdüler, bir senede üç can kaybetmiştik.

Annemin ölümünden 25 gün sonra idi, sıtma olan kardeşimi yataktan kal-dırıp su kanalı kazmaya götürdüler. Teyzem bizi yanına almıştı, bir evde oturu-yorduk. Sıtma tutmuş fenalaşmış, bir Özbek eşeğe koyup getirmek istemiş, evi-mizin yanındaki yokuşu çıkamamışlar. Özbek gelip Seyyid kardeşimin fenalaştı-ğını söyledi, koştum 18 yaşındaki kardeşim Seyyid’i, sırtıma alıp 1 km. tepeden çıkardım. Biraz dinlenmek için durduğumda kardeşim kucağımda öldü. Öldü-ğüne inanamadım, bir gece ölüsünü kucaklayıp yattım. Ertesi gün onu da yıkayıp gömdük, sonbaharda yaprak dökümü başlamıştı.

Artık teyzemle boğaz tokluğuna tarlada çalışıyoruz, kardeşim de bizden ay-rılmıyor, yarı aç yarı tokuz. Ölümler çok arttı, artık ölüleri öküz arabaları ile top-layıp topluca gömüyorlar. Hayatta kalan tek kardeşim Nejdet Mehmetov da

sıtma oldu, karnı şişti kendisi 15 yaşında. Korktuğu için evde kalmıyor, hasta da olsa benim arkamdan kalmıyor, onu bir ağaç gölgesinde oturtup kendim çalışıyorum. Ama gözüm devamlı onda, onu da kaybetmekten korkuyorum, kendi yiyeceğimi ona veriyorum.

Yazın iş bitince artık bizi teyzemle beraber Karaderya Rayonuna naklettiler. Gece-gündüz adamlara iş elbisesi dikeyoruz, artık kazancımızla un alabiliyoruz. 1955 senesine kadar hayatımız böyle geçti. Yazın pamuk tarlasında, kışın dikiş hanede çalışıyorduk. Teyzemin de çocuklarını açlıktan bakımsızlıktan kaybettiğini bu arada söylemeden geçemeyeceğim. O bize analık yaptı, kendi çocukları gibi korudu. Allah'ın ve onun sayesinde hayatta kalabildik.

Kardeşim Nejdet Mehmetov da çalışmaya başlayınca biraz daha rahatladık, çok az da olsa para biriktirdik. Kardeşim artık 25 yaşına gelmişti, yokluk içinde de olsak, bizim gibi sürgünde olan aynı acıları paylaşan Havva adındaki tatar kızı ile evlendirdim.

Kendim yalnız kalmıştım, yaşım 40'ı geçmişti. Bana da sürgün sırasında hanımı ölmüş, 6 çocuğu dökülüp kalmış bir tatar talip oldu. Teyzemin isteği ile sırf çocuklarına acıdığım için evlenmeğe razı oldum. 9 aylık olan en küçük çocuğu amcamın oğlu evlatlık aldı, yaşları küçük 5 çocuğu ben büyüttüm. Benim de iki oğlum oldu. O çocukları nasıl büyüttüm, 9 cana nasıl baktım bunu bir Allah, bir de ben bilirim. Özbekistan'da çok çalıştık evler yaptık, büyük çocuklarımızı evlendirdik.

1977 yılında Kurman-Kapukka (Kırım'da) geldik. Çok büyük zorluklardan, engellerden sonra ev alabildik. 2 kızımız ve benden olan 2 oğlumuz da bizimle birlikte Kırım'a geldiler. Onları burada kendi halkımızdan olan kişilerle evlendirdik. Burada bize propuska (oturma izni) iş verdiler. Çok zaman sonra babamın askeriyede uzun yıllar hizmet ettiğini belgeledik te hepimize iş verdiler, ama ancak karnımızı doyuracak bir ücretle. Ama biz buna da razıyız.

1984 yılında bize iş veren tatarları seven Rus Direktörü (salhoz-çiftlik yöneticisi) görevden alıp yerine bir Rus getirdiler. Yeni direktör bütün tatarları işten attı, iş vermedi. Yine zor günlerimiz başladı, ama anavatana kavuşmuştuk, dayanacaktık, yine de yılmayacaktık. Gerekirse açlıktan ölmeğe razıydık, Özbekistan'a geri dönmeyecektik. Köyde sadece 4 tatar ailesi idik, bahçemize sebze ektik pazarda sattık, böyle geçindik.

1987 yılında Oktaberski'de (Büyük Onlar) ev aldık. Burada halkımız daha çoktu, ulaşım daha kolaydı. 1987-1988 de artık tatarlar büyük gruplar halinde gelmeye başladılar. Onlara da elimizden geldiğince yardım ettik. 1988 yılı mitinglerle geçti, dayımlar geldi, akrabalarımız geldi, Kırım havası, suyu hepimize yaradı. Vatan hasretimiz sona erdi. Sürgün yıllarını beraber atlattığımız kardeşim Nejdet Mehmetov 1997 yılında vefat etti, çocuklarının hepsi (5 tane) Kırım'a geldi. İslamterek'te ev alıp yerleştiler.

Özbekistan'da kalırsak hava ve yaşam şartlarından belki şimdiye kadar ölürdük, en acısı da vatan hasretine dayanamazdık. Allah bir daha kara günleri göstermesin. Özbekistan da gelemeyen halkımızda inşallah çare bulur da buraya gelirler. Bizim de 4 oğlumuz orada kaldı, çaresizlikten gelemiyorlar. Ama ümidimizi hiç kaybetmedik, kaybetmiyoruz ümitliyiz."²⁷

2.3. Son Sürgün Öksüz Mehmed

Yeşil Kırım'ın en eski başkentlerinden biri de Eski Kırım'dır. Kırım yarımadasının en yüksek ve en temiz havalı yerlerinden biridir. Âdeta, Kırım'ın İsviçre'sidir. Yerleşim dışında yemyeşil ormanların içinde, yüksek tepede verem ve akciğer hastalarının tedavi edildiği, dünyaca meşhur bir sanatoryum (hastane) mevcuttur. İşte bu sanatoryumun müdavimlerinden biri de 84 yaşındaki İbadullah Ağa'dır. İbadullah Ağa'nın Mustafa adında 35 yaşında henüz evlenmemiş bir oğlu var. İbadullah Ağa'nın hanımı seneler evvel vefat etmiş, oğlu Mustafa da "evimin eksiklerini tamamlarsam evlenirim" düşüncesinde olduğundan şimdiye kadar evlenememiş. Evinin çok eksikliği olduğundan evlenmesi de çok uzak gözüküyor. Babası İbadullah ağa ile baba-oğul geçinip gidiyorlar. Oğlu Mustafa ticaret yapıyor. Mustafa bir yolculuğumuz sırasında babasının hikayesini bir nebze anlatınca, babasıyla görüşürmesini rica ettim. Bir hafta sonra, bir pazar gününe randevu verdiler. Hafif kar yağışı ile birlikte mart ayında bir pazar günü Kirovski'den, Eski Kırım'a yola çıktık. Eski Kırım'a vardığımızda bir gün önceden 40 cm. kar yağdığını, halen devam ettiğini gördük, varacağımız adrese güçlükle ulaştık. Yollar buzlanmıştı. İbadullah Ağa, koltuğuna yaslanmış, dizlerine battaniyesini örtmüş

²⁷ Önder Çelebicin, "Sürgün Anıları, Kaybolmayan Ümitler", *Kırım Postası*, Eskişehir Mart 2000, Sayı: 8, s. 10-12.

sobanın başında çayını yudumlamakta. Geleneksel ikram ve misafirperverliği burada da gördük. İbadullah Ağa başladı o kara günleri anlatmaya;

1915 yılında Sudak Rayonu'na bağlı Kapskor köyünde doğdum. Ruslar Kırım'da pek çok aydın Kırım tatarını olduğu gibi, 1937'de 25 Eylül sabah saat 0.5'te gözlerimin önünde zorla götürdüler, bir daha da haber alamadık. Hep geri dönmesini bekledik dönmedi. Bizim Kara günlerimiz o zaman başladı.

1914'de cenk (2.Dünya Savaşı) başladığı zaman, Kefe'den Kapskor'a nakliye yapan bir kayıkta motorcu olarak çalışıyordum. Cenk başlayınca vatansever her tatar gibi ben de köydeki S. Sovyet başı Ablamit Hakımov'a vardım; "Beni savaş için askere gönder, orduya katılmak istiyorum" dedim. Ablamit Ağa beni aşağılayıp ters ters baktı "Senin eline silah versek başta bizi Sovyet başlarını vurursun. Sana silah yok, köyden çıkmak yok, gerek olsa hapse de atılırsın" dedi. Bu sözlerle beynimden vurulmuşa döndüm. Ne Sovyet ne de Sovyet içindeki kendi halkımızı bize güvenmiyordu. Cenkle beraber günler, yaşayış daha da ağırlaşmaktaydı. Eli kolu bağlı, çaresizlik içinde ne yapacağımı bilemiyordum.

Kapskordaki Salhoz Reisi İdrisof Mustafa dostum idi. Akşam saat 9.30'da evimize geldi. Çok heyecanlıydı, korkusu gözlerinden okunuyordu. "İbadullah, ben orduya katılıp Rus ordusunda savaşmaya gidiyorum. Bir grup yarın sabah yola çıkıyoruz. Seninle vedalaşmaya geldim. Bir de kötü haberim var, S. Sovyet yönetimi karar aldı. Almanlarla işbirliği yapabilir şüphesi ile bazı adamların, tatarların öldürülmesi kararını verdi. Birinci sırada da senin adın var, kaç kendini kurtar" dedi. Ağlaştık vedalaştık. Onu bir daha görmedim, cepheden dönmedi.

Artık huzurum kalmamıştı, her an ölümü bekliyordum. O zamanlar 26 yaşında ve en güçlü zamanımdı. Bana iki yardımcı ve bir motor verdiler. Deniz üzerinden Kefe'den Kopskora'a un taşıyoruz. O gün de motorda 6 ton un vardı. Deniz çok dalgalı idi. Yükü boşaltamadık. Eve varıp sonra boşaltmaya karar verdik. Evimize 50 m. kala Çatal İbrahim gelip, S. Sovyet Reisi Hakim'in beni çağırdığını söyledi. Hemen vardım Hakim çok sarhoştü. Tabancasını çıkardı, bana doğrulttu "Almanların buraya çıktığını göremeyeceksin" dedi. Tabancayı ateşleyince kurşun başımı ve kulağımı sıyrıp geçti (Bu kurşun izi hala başında ve kulağında belli). Hemen can havliyle dışarı attım kendimi, arkandan yine attı ama vuramadı. Annem çok hasta idi. Kardeşim Murtaza 15 yaşında idi. Onlara durumu anlatıp, Taraktaş köyüne kaçtım. Taraktaş'ta dostum Aliyev de benimle aynı durumda idi. Bir grup arkadaşıyla beraber dağa çıkmaya karar vermişler, ben

de onlara katılmaya karar verdim. Ertesi gün gece yayan olarak tüfeğimi almak için eve, köyümüze Kapskor'a gittim. Annemle kardeşimle görüştük, durumları çok feci idi. Benim yerimi öğrenmek için onlara çok işkence etmişlerdi. Kalmak istedim, razı olmadılar. Kurtulmamı istediler.

1942 yılı Romenler ve Nemseler geldi; Nemseler (Almanlar) komita kurdu- lar, biz de dağdan indik. Ayserez, Arpat köylerine beni hakim tayin ettiler, Sudak Rayonu'nda haftada bir kaç kez toplanıyoruz, köyleri geziyoruz. Halkımızın du- rumu çok kötü, vaziyet çok ağır idi. Eski Sovyet Reisi can düşmanımız Ablamit Hakimov kaçmış, ortadan kaybolmuştu. Yardımcım Tosuna bu Sovyeti ve adam- larını bulmasını istedim. 15 gün sonra Sudak - Kutlak köyden haber geldi. Ablamit Hakimov Sudak'ta hastanede yatmakta idi. Köyden doktoru ve yardımcıla- rımı gönderdim. Ablamit Hakimov denen komünisti Kapskora alıp geldiler. Büt- tün köylü meydana çıktılar, onu linç etmek istiyorlar, karısı ve oğlu da onun akı- betine uğrayacaklardı. Ablamit korku içinde idi. Almanların emri ile Çerkez İsmail onu "pis komünist partizan" diyerek oracıkta öldürdü. Karısına ve çocuğuna dokunmadılar.

Ablamit Hakimov pek çok halkımıza zarar veren 35 aileyi Urallara sürgüne gönderen (1914 de) müslüman tatar düşmanı bir komünistti. Ölüsü 1 gün mey- danda yattı, ertesi gün gömdüler. Ama 3. Günü gelen haberle mezarına gittik. Cesedi çıkarılmış başı taşla ezilmişti, tekrar gömdük.

1943 sonları ve hele 1944'de savaşın gidişatı tamamen tersine döndü. Alman işgalinde halkımız bir nefes rahatlamıştı. Hatta kapatılan camiler açılmış, okullar açılmış, halk kendi halinde işinde gücünde başlamıştı çalışmaya. Romen askeri de çok hırsız olmalarına rağmen halkımıza pek zararı olmadı. Ancak dağlardan Rus- ların geri çekilirken bıraktıkları Partizan çeteleri, geceleri köylerimize baskın dü- zenleyip çok zarar verdiler, çok can aldılar.

1943 yılında Almanlar-Romenler kaçmaya başladı. Bizim halkımızdan iste- yenler Almanlarla beraber Kırım'dan kaçanlar oldu. Ama bunların sayısı çok az- dır. İsteseydim ben de kaçabilirdim. Almanlar beni de götürmek istedi. Ama va- tanseverlik aşkı, ölüm dahi olsa bu güzel vatani terk etmeme mani oldu. "Ölsek de vatanımızda ölelim, hiç olmazsa cesedimiz vatanımızda kalır" diye karar aldık. Şu da akıllara gelebilir, madem ki vatani bu kadar çok seviyordun da ne diye

Almanlara yardım ettin? Bunu yaşamayanlar bilmez, Sovyet Kızılılarının bize yaptığını hiç kimse yapmadı, onların verdiği zararı hiç kimse vermedi, halkımızı birbirine düşürdü şöyle ki;

1935 yılında idi. Kart anam ölüm döşeğinde, artık son saniyelerini yaşıyor. Ölürlen son isteği, Kapskor'daki sapsarı üzüm bağında bir -kaç tane üzüm yemek. Babam Ahmet, anasının bu arzusunu yerine getiremediğinden sessiz-sessiz ağlıyor. Üzüm bağları Salhoz'un - devletin elinde bir tane bile almak yasak. Dayanamadım üzüm bağına gidip bir salkım üzüm çaldım. Korucu Nanak Osman beni gördü, şikayet etti. Sovyet Hakimi köyümüzde Tosun denilen adamdı. O kadar yalvarmamıza rağmen Komünistler komitesi toplandı. Üzümü tarttılar 400 gr. geldi. Kart anam üzümü 3-5 tane yedi ve öldü. Mahkemeye çıktım Sudak'da. 400 gr. üzüm karşılığı 10 yıl hapis verdiler. Akmesid'de hapishaneye attılar. O zaman yaşım 16 idi. Bir yıl kadar hapiste yattım. Babam varımızı yoğumuzu verip bir avukat tutuyor da, avukat benim 18 değil 16 yaşında olduğumu doktor heyeti ile gelip, kemik yapımdan da yararlanıp ispat ettiler de hapisten kurtuldum. Köye varınca daha acı olaylarla karşılaştık. Babam okumuş bir adamdı. Akşam olunca evimizde toplanıp Kur'ân okumayı öğretir, dini vaazlar verirdi. Bu toplantıda basılmış, okuyucuların hepsi işkence görmüş, çoğu da hapse atılmıştı. Babamla beraber 3'er ay hapis yatıp çıkmışlardı. Hapisten döndüm, yıl 1936 Kapskor camiini kulüp yaptılar, minareyi yok etmek gerekti, minareli kulüp olmazdı. Tam 28 günde minareyi yıkabildiler, minare taştan yapılmıştı, her basamağına taş delinip kurşun dökülmüştü, traktörlerle çekip yıkamadılar, tek tek balyozla yıktılar. Köyde Ahmet Ağa denilen adam muhtardı, aşırı komünistlerdendi, komünist olduktan sonra ister tatar olsun, Ruslardan farkı yoktu. Minareyi bozduran odur. Şöyle dediği bugün bile kulağımdadır: "Ezan sesini işitmek istiyorsanız, Türkiye'ye varıp ezan işiteceksiniz, Kırım'da bundan böyle ezan sesi duymayacaksınız" demişti. Ne garip ki, bugün bu halk düşmanı, din düşmanı adamın adını (geberip gitti) "Kadir Ahmet sokağı" diye Kapskor'da bir sokağa verdiler.

1943 Ruslar Kırım gibi Kapskor'a da girdi. Almanlarla işbirliği yapanları sorgusuz kurşuna dizdi. İftira ile öldürülenler de az değildi. Ben, Kapskor'la Kutlak arasında, 35 metre yüksekte dağ tepesinde "Panaya" denilen yere kaçtım, gizlendim. Yerimi sadece 16 yaşındaki kardeşim Nasrullah bilebilirdi. 18 Mayıs 1944'e kadar bu dağda gizlendim. Bu gece gördüğüm korkunç bir rüya neticesi, köye gitmeye karar verdim, sürgünü rüyamda görmüş idim. Kapskor köyüne vardım, köy bomboş idi. Bağda saklandım karşıda çocukluk arkadaşım Mikailovun evi

vardı. Dışarı çıkınca bağa çağırdım. Halkımızı ve ailemi sordum. "Urallara sürüldü hepsi, hiç kimse kalmadı, sen de git yoksa ihbar ederim" dedi. Çölde Canköy tarafta Kışlar köyünde Halil Ağam vardı. Onun yanına gittim yayan. Onu da sürmüşler, hanımı Rus idi, beni buyur etti. Ben yemek yerken ihbar etmiş. Partizanlar, askerler gelip yakaladı. Sovyetski'de hapse attılar. Adımı sorguda Öksüz Mehmedov olarak yanlış verdim. Kapskor'dan Godoş Mehmed'i de yakalamışlar hapiste idi. İşkenceye dayanamadı benim adımı ve ailemi açıklamak zorunda kaldı. Ablakim Hakim'i öldüren Çerkez İsmail de yakalanıp getirildi. Ablakim'in hanımı, çocuğu, Kapskor'dan 10 Rus aile reisi Kefe'ye getirildi. Bizi de Kefe'ye hapishaneye götürdüler. Mahkemeye çıktık, şahitlerin ifadesi doğrultusunda bana 20 yıl hapis verdiler. Çerkez İsmail'i idam ettiler. 20 yıl haptisten sonra 1954 de ben de sürgün oldum. Gazetelerde halk arasında "son sürgün Öksüz Mehmet" olarak bilinirim. Özbekistan Begavat'ta 3 kardeşime kavuştum. Kardeşlerim Dr. Cebbar, Habibullah ve Murtaza sağdı. Anam ve 3 kardeşim de 1946'da açlıktan ve tifo salgınından ölmüştü. 1990'da sağ olan 3 kardeşim ile Kırım'a döndük, yaşamaktansa ölmek için. Bu vatan ölmeye değer. Ölmeme günler kaldığını biliyorum. Ama Allah'a şükür huzur içindeyim. Ben görmesem de 2 oğlum iyi günler görecekler inşaallah...²⁸

2.4. Müsfire Hanım Sürgünde Kur'an Okumayı Hiç İhmal Etmedi

Tatarların Kırım'dan hangi şartlar altında sürüldüklerini anlatan şahitlerin günümüze kadar ulaşması tarihe not düşülmesi açısından çok önemlidir. Bir kaç örnek daha vermek uygun olacaktır: "1993 yılında Kırım'da bulunduğum zamanda, Bahçesaray'ın kuzeyindeki Kuruman'ın yakınındaki Vidny Köyünde yaşayan 85 yaşındaki Müsfire teyze den sürgün hatıralarını dinledik. 7 yaşında Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenmiş olan Müsfire Teyze, o yıllardan beri en zor zamanlarda bile Kur'an okumayı hiç ihmal etmediğini ifade etti. 'Gece vakti komünistler geldiler ve beş dakika içinde eşyalarınızdan ne alabiliyorsanız alacaksınız ve evinizi terk edeceksiniz' demeleri üzerine, yedi yaşından beridir namusu

²⁸ Önder Çelebicin, "Sürgün Anıları, Bu Vatan Ölmeye Değer", *Kırım Postası*, Sayı: 7, Eskişehir Aralık 1999, s. 4-6.

gibi koruduğu Kur'an-ı Kerim'i kendisinin üzerini ararlar bulurlar ve onsuz kalırım korkusu ile henüz dört-beş yaşlarında olan oğlu Rüstem'in kolunun altına çanta asar gibi asarak yola çıkmışlar. Evdeki altınları veya başka mücevherleri değil de önce Kur'an'ı aklına getirip de onu yanına almasındaki inanç dokusunu bu durumu yaşamayanların anlamasının zor olduğunu biliyorum."²⁹

2.5. Rus Zulmü Göç Ettikleri Yerlere Kadar Uzandı

Tarihleri boyunca esaret nedir bilmeyen bu asil insanlar, sahip oldukları zenginlikleri geride bırakarak öz vatanlarından konvoylar halinde Osmanlı ülkesine doğru göç ettiler. Nihai istikametleri Anadolu toprakları olan bu göç kervanlarından bir kısmı ilk durakları olan Dobruca ve Köstence'de konakladı. Kırım'dan fazla uzaklaşmak istemeyenlerden bazıları buralara yerleşti. Kırım muhacirlerinin bu hicretleri 18 Mayıs 1944'teki büyük sürgüne kadar sürdü. Fakat göç ettikleri yerlere kadar uzanan Rus zulmü Kırımlı mazlumların peşini bırakmadı. İnsanlık tarihinin utanç sayfalarında yer alan bu zulümlerden birine maruz kalan Mehmed Hâlim Vâni'nin hayatı bu insanlık dramının en güzel misallerinden biridir. Kırım'daki Rus zulmünden kaçarak Köstence'ye yerleşen bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Mehmed Vâni üstün başarılı bir öğrencilik hayatından sonra Romanya'daki okullarda öğretmenlik yapmaya başladı. Emel mecmuasını kurdu. 23 Ağustos 1944'te Rusların Romanya'yı işgalinden sonra yapılan eğitim reformunda "Tatarlar Türk değildir, ana dilleri Türkçe değil Tatarcadır. Bu ise bambaşka bir lisandır. Adetleri bakımından da Türklerden ayrılırlar, bundan sonra Türk okulları Tatar okulları olacak" diyerek tamim yayınladılar. İtiraz eden öğretmenler tutuklandı. Ana dilinde kitap konusunda mücadele eden Mehmet Vâni 'de 20 Nisan 1952 gecesi evinden alınıp götürülerek tutuklandı. Hücrelere kapatıldı, maden ocaklarında çalıştırıldı. Her gittiği hapisanede kısa bir süre tutuluyor sonra başka bir hapisaneye naklediliyordu. Bu şekilde beş yılda 13 hapisane değiştirdi. Romanya'nın bütün bölgelerine gitti. Eşi ve çocukları onun izini bulmakta ve haberleşmekte zorluk çekiyordu. Genel aftan faydalanarak serbest kaldı, fakat sabıkasından dolayı iş bulamadı. En ağır işlerde gündelikçi olarak çalışarak

²⁹ Ramazan Arıtürk, Kırım'da Bir Uluçınar "Müsfire Biti", *Bahçesaray*, İstanbul Kasım - Aralık 2004, s. 22-23.

geçimi sağladı. En nihayet 1971 yılında Türkiye'ye göç ederek imam-hatiplik yaptı. 1982 yılında sürgünün yıl dönümünde yani 18 Mayıs'ta vefat etti³⁰.

Sonuç

Kırımdaki Türk varlığının kökleri MÖ. III. Yy.a kadar uzanmaktadır. Asırlarca uçsuz bucaksız bozkırlara hükmeden Kırım Türkleri, müttefikleri Osmanlı'nın yenik düşmesinin ardından bir zamanlar boyundurukları altında tuttukları Ruslar tarafından 18 Mayıs 1944'te öz vatanlarından topyekün sürgün edildiler.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1188/1774'de imzalanan Küçük Kaynarca Muahedesi, Kırım'ın Osmanlı Devleti'nin himâyesinden çıkarılmasının ve dokuz sene gibi kısa bir zamanda çöküşünün zeminini hazırlamıştır. Kırım Hanlığı'nın çöküşü, çöküşten öte keyfi bir ilhâktır. Bu ilhâkın en mühim sebeplerinden biri Rusya'nın yayılcı emelleridir. Rusların ilhakla başlayan yıldırma politikaları ve toplu göçlerle Kırım'ı Türklere arındırma hareketleri 18 Mayıs 1944 sürgünüyle nihai hedefine ulaştı. Bu süreçte yedi milyon insan adeta buharlaştı-verdi.

Zorlu sürgün yolculuğunda hayata tutunabilen çok az insan dağıldıkları coğrafyalarda asimile olmadılar. Bir gün mutlaka ata yurtlarına döneceklerinin inancıyla yaşadılar ve bu bilinci yeni nesillere de aktarmayı başardılar. Çoğunluğu Özbekistan bölgesinden olmak üzere 300 bine yakın Kırım Türkü anavatanlarına dönebiller. Gidişleri gibi dönüşleri de çileli olan Kırımlılar, vatanlarına geldiklerinde tarihi eserlerini ve kaynaklarını kaybetmiş olduklarını, evlerinin ve köylerinin Ruslar tarafından işgal edilmiş olduğunu gördüler. Gelemeyenlerin pek çoğu maddi imkansızlıklar sebebiyle, bir kısmı da bürokrasi ve sağlık gibi sebeplerle dönüşlerini ertelemek zorunda kaldılar. Burada birkaç tanesinden bahsedebildiğimiz benzer sürgün anılarının yüz binlercesi gün yüzüne çıkmayı beklemektedir.

Vatan hasretiyle yoğurulmuş bu insanlar bütün olumsuzluklara rağmen hayatta kalmaya, ayakta durmaya ve topraklarına sahip çıkmaya çalışmaktadırlar.

³⁰ Erşahin Ahmet Ayhün, "Mehmed Hâlim Vani Yurtsever: Hayatı, Eserleri", *Tarih Bilinci Tarih ve Kültür Dergisi*, 17-18 Özel Sayı, Mart 2012, syf. 252-263, İstanbul.

Kırımdaki Türk varlığının kökleri MÖ. III. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Asırlarca uçsuz bucaksız bozkırlara hükmeden Kırım Türkleri, müttefiki Osmanlı'nın yenik düşmesinin ardından bir zamanlar boyundurukları altında tutukları Ruslar tarafından 18 Mayıs 1944'te öz vatanlarından topyekûn sürgün edildiler.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1188/1774'de imzalanan Küçük Kaynarca Muahedesi, Kırım'ın Osmanlı Devleti'nin himâyesinden çıkarılmasının ve dokuz sene gibi kısa bir zamanda çöküşünün zeminini hazırlamıştır. Kırım Hanlığı'nın çöküşü, çöküşten öte keyfi bir ilhâktır. Bu ilhâkın en mühim sebeplerinden biri Rusya'nın yayılcı emelleridir. Rusların ilhakla başlayan yıldırma politikaları ve toplu göçlerle Kırım'ı Türklere arındırma hareketleri 18 Mayıs 1944 sürgünüyle nihai hedefine ulaştı. Bu süreçte yedi milyon insan adeta buharlaştı-verdi.

Sürgün felaketine maruz kalan Kırım Türklerinden çok azı hayata tutunabildi. Atayurtlarından binlerce kilometre uzaklıkta ve son derece elverişsiz iklim koşullarının hüküm sürdüğü coğrafyalara serpiştirilen Kırım Türkleri, bütün olumsuz şartlara rağmen gittikleri yerlerde kimliklerini kaybetmediler. Zira bu sürgün masum bir yer değiştirme hadisesinden öte, bir milletin bütün izlerini silerek, tarihten tamamen kazınmasına yönelik bir saldırıydı. Nitekim sürgün sonrasında tarihi eserler hızla tahrip edilmiş, mezarlıklar bozularak, mezar taşları toprakla örtülmüştür. Karasubazar'da Taygançık Köyü, nehir yatağının değiştirilmesi suretiyle oluşturulan baraj gölünün altına gömülmüştür. Unutulmuş sürgünden kurtulan Arbat Köyü halkının sonu daha da hazin olmuştur. İşgalciler, sürgün etmeyi unuttukları bu insanları bir gemiye bindirerek Azak Denizi'nde batırmıştır. Sahip oldukları manevi değerler, Rusları bu soykırımı yapmaktan malesef alıkoyamamıştır. Öte yandan ilhakla başlayıp sürgün felaketiyle tamamen yok edilmeye çalışılan Kırım Türkleri ise sahip oldukları dini inançları ve manevi değerleri sayesinde yok olmaktan kurtulmuştur.

Geçirdikleri zorlu sürgün yolculuğunda çok azı hayata tutunabilen Kırımlılar dağıldıkları coğrafyalarda bir gün mutlaka ata yurtlarına döneceklerinin inancıyla yaşadılar ve bu bilinci yeni nesillere de aktarmayı başardılar. 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Atayurtlarına dönüş kapıları aralanan Kırım Türklerinden 300 bine yakını anavatanlarına dönebildiler. Gelemeyenlerin pek çoğu maddi imkansızlıklar sebebiyle, bir kısmı da bürokratik engeller ve sağlık gibi sebeplerle dönüşlerini ertelemek zorunda kaldılar. Gidişleri

gibi dönüşleri de çileli olan Kırimlılar, vatanlarına geldiklerinde tarihi eserlerini ve kaynaklarını kaybetmiş olduklarını, evlerinin ve köylerinin Ruslar tarafından işgal edilmiş olduğunu gördüler. Bütün olumsuzluklara rağmen hayatta kalmaya, ayakta durmaya ve topraklarına sahip çıkmaya çalışan bu insanlar, bugün öz vatanlarında azınlık konumunda olup yoğun bir kültür istilasıyla da baş etmek zorundalar.

Esasında, 18 Mayıs 1944 sürgün ve soykırımını gerçekleştirenlerin gücü, Kırim Türklerini tarih sahnesinden silmeye yetmemiştir. Burada yalnızca birkaçından bahsedebildiğimiz sürgün anılarının yüz binlercesi gün yüzüne çıkmayı beklemektedir.

Kaynakça

- A. Battal, (Taymas), *Kazan Tatarları*, İstanbul 1925/1341.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, I-XII, Dersa'âdet [İstanbul] 1271-1301/[1855-18841].
- Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinu'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, (Yayına Hazırlayan: Mücteba İlgürel), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1978.
- Arıtürk, Ramazan, Kırim'da Bir Uluçınar "Müsfire Bitâ", *Bahçesaray*, İstanbul Kasım - Aralık 2004, s. 22-23.
- Aslanapa, Oktay, "Kırim'in Kısa Tarihçesi" *EM*, sa. 183, (Mart - Nisan, 1983) s. 22.
- Ayhün, Erşahin Ahmet, "Mehmed Hâlim Vani Yurtsever: Hayatı, Eserleri", *Tarih Bilinci Tarih ve Kültür Dergisi*, 17-18 Özel Sayı, (Mart 2012), s. 252-263.
- Ayhün, Erşahin Ahmet, *Kırim Hanlığı ve Çöküş Sebepleri*, (Basılmaş Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- BA, *C.MTZ.*, 4, 177. (Tarih: 20 Şevvâl 1157 / 26 Kasım 1744)
- BA, *Rusya Ahidname Defteri*, A.DVN.DVE,.nr. 83/1, s. 145.
- BA, *Rusya Ahidname Defteri*, A.DVN.DVE,.nr. 83/1, s. 149-150.
- Bala, Mirza, "Kırim", *İA.*, Ankara 1967, VI/744.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri, *Hatt-ı Humâyûn*, 23, 1103.
- Beydilli, Kemal, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 524-527.
- Çelebican, Önder, "Sürgün Anıları, Kaybolmayan Ümitler", *Kırim Postası*, Sayı: 8, (Eskişehir Mart 2000), s. 10-12.
- Çelebican, Önder, "Sürgün Anıları, Bu Vatan Ölmeye Değer", *Kırim Postası*, Sayı: 7, (Eskişehir Aralık 1999), s. 4-6.
- Dânişmend, İsmail Hâmi, *İzablı Osmanlı Târihi Kronolojisi*, İstanbul 1971.

- Davidson, Roderich H., “Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi”, *TED*, II:10-11, (İstanbul 1979-80) s. 358-359.
- Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zubde-i Vekaiyât Tablil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Hrz.: Abdülkâdir Özcan, Ankara 1995, s.20
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, c.1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), TTK Ankara 1953.
- Ertaylan, İsmail Hikmet, *Gâzi Geray Han, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1958.
- Fisher, Alan W., *The Crimean Tatars*, Stanford, California: Hoover Institution Press 1978.
- Gözaydın, Ethem Feyzi, *Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul 1948.
- Halim Gray Sultan, *Gülbün-i Hânân yâhud Kırım Târihi*, (Nşr.: ‘A[‘Osman]. Cûdi), Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul 1327.
- Iorga, N., *Osmanlı Tarihi*, I-V, Çev. B. Sıtkı Baykal, Ankara 1948.
- İnalçık, Halil, “Kırım Hanlığı”, *DİA*, Ankara 2002, XXV/450-458.
- İnalçık, Halil, “Kırım Hanlığı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 2001, s. 574.
- İsâ-zâde, *İsâ-zâde Tarihi*, (Metin ve Tahlil), Nşr.: Ziya Yılmaz, İstanbul 1995.
- Kefeli İbrahim Efendi, *Tevârih-i Tatarhân ve Dağistan ve Moskov ve Deşti Kıpçak Ülkelerrinindir[sic]*, (neşr.: Seyyidahmed Cafer Kırimer) Romanya - Pazarcık 1933.
- Kitâb-ı Cihan-nümâ: Neşri Târihi*, Nşr: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara 1957.
- Kurat, Akdes Nimet, *IV – XII. Yüzyıllarda Karadeniz’in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, AÜ. DTCF Yayınları, Ankara 1972.
- Kurat, *Türkiye ve Rusya*, 1-4, Ankara 1990.
- Kurtoğlu, Fevzi, “İlk Kırım Hanlarının Mektupları”, *Belleten*, I: 3-4, (İlkteşrin 1937) s. 41.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicu’l-vukûat*, I-IV, İstanbul 1327.
- Rıza Nur, *Türk Tarihi*, I-XII, Maarif Vekâleti, Ankara 1342-1344/1926-1926.
- Sertkaya, Osman Nuri, “Kırım’ın Rusya’ya İlhakına Dair 17 Ekim 1783 tarihli ve Knez Grigori Potemkin İmzalı Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Metin”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 11 (Güz 2006), sayfa 13-18.
- Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu’l-A’lâm*, İstanbul 1306/1889.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I-IV, Ankara 1995.
- Ülküsal, Müstecip, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü Bugünü Yarını)*, İstanbul 1980.